

Gótikus építészeti elemek a XVIII–XIX. század fordulójának könyvillusztrációin

Az antik mitológiának, irodalomnak és képzőművészetnek a XVI–XVIII. századi Európa szellemi életére gyakorolt hatását számtalan tudományos munka elemezte. Közéjük tartoznak az ókori kultúra megismertetésében fontos szerepet játszó könyvillusztrációk művészet- és könyvtörténeti érdekű feldolgozásai: monográfiák, kiállítások, konferenciák vizsgálták például az Ovidius-illusztrációk vagy az akadémiai oktatásban használt, antik témájú reprodukciós grafikai metszetalbumok történetét. Azokra a könyvillusztrációkra ugyanakkor, melyeken gótikus építészeti elemek tűnnek fel, eddig kevesebb figyelem irányult.

A hazai kutatás a gótizáló architektúrának mint képelemnek a XVIII. század harmadik negyedétől számítható megjelenését elsősorban a falfestményeken, domborműveken, táblaképeken vizsgálta.¹ A kutatást – úgy vélem – érdemes lenne kiterjeszteni a középkorban játszódó lovag- és szellemregények gótikus építészeti elemeket ábrázoló illusztrációira, hiszen ezek a XVIII–XIX. század fordulóján Európában rendkívül népszerű kiadványok² nagy számban és széles társadalmi rétegekben közvetítették a motívumot. A hazai olvasók találkozhattak velük korai novella- és regényirodalmunkban,³ melynek a nemzeti, a népi és az orientalizáló motívumok mellett kedvelt témája volt „a kö-

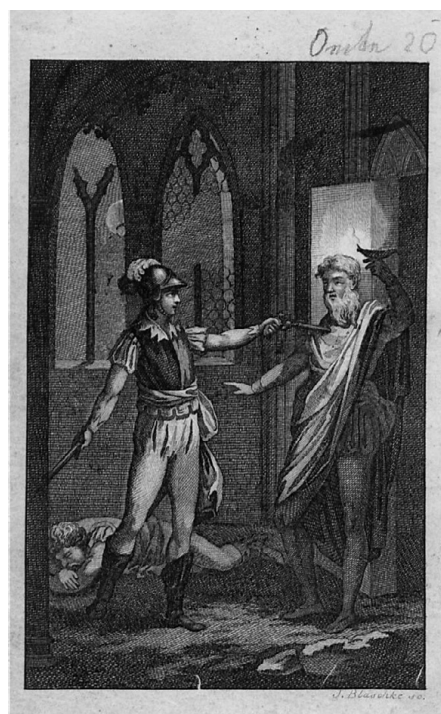
zékornak, a lovagvilágnak cultusa...”,⁴ illetve azokban a német nyelvterületen óriási mennyiségben kiadott szórakoztató irodalmi alkotásokban, melyekkel a pesti, pozsonyi, kassai könyvárusok segítségével hamar megismerkedhettek.

A választott témát könnyen érthető, néha trivializáló módon feldolgozó szórakoztató irodalom alkotásait az irodalomtudomány a XX. század eleje óta⁵ az Unterhaltungsliteratur és a Trivialliteratur fogalmával különíti el az ún. „magas” vagy szépirodalomtól (Hochliteratur, Kunstliteratur).⁶ Már a XVI. század óta népszerű „romance”-knak is, melyek legnagyobb részét a lovagregények tették ki, kialakult a tanult költők által a művelt olvasók számára készített emelkedettebb, illetve a városi köznép számára íródott egyszerűbb változata.⁷

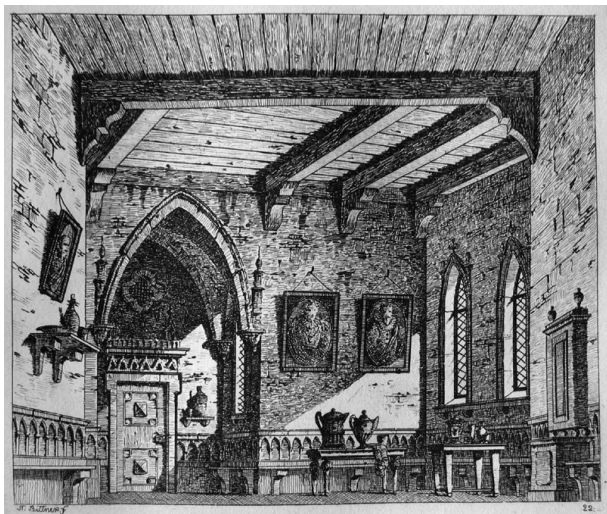
A XVIII–XIX. század fordulója európai könyvtermésének jelentős részét tette ki a szórakoztató irodalom, melyet Németországban a Johann Wolfgang Goethe (1749–1832) és Friedrich Schiller (1759–1805) által megformált klasszikus programmal, illetve a Novalis (Friedrich Leopold von Hardenberg, 1772–1801) és az August Wilhelm Schlegel (1767–1845) és Friedrich Schlegel (1772–1829) által képviselt romantikus iránynyal egy időben tevékenykedő, kevésbé művészet- és irodalomelmélet-orientált írói réteg hozott létre, s

1. kép.

2. kép.

3. kép.

mely a szélesebb olvasóközönség igényeit elégítette ki. A népszerű regények gyakran már a címükben is tartalmazták vagyis reklámozták azokat a műfaji vagy tartalmi sajátosságokat, melyek felkelthették a figyelmet a mű iránt.⁸

A lovagregények újkori divatját Európában a gótizáló Strawberry Hillt építtető Horace Walpole (1717–1797) *The Castle of Otranto*-ja (1764) mellett Goethe *Götz von Berlichingen*-je (1773) indította el. A német nyelvterületen jelentős hatást gyakoroltak a műfajra Veit Weber (valódi nevén Leonhard Wächter) (1762–1837) az „előidőket” bemutató, 1775-ben megjelent története. A lovagregények óriási népszerűségét jelzi, hogy a német irodalomtörténet-írás a XVIII. század végén több mint kétszázötven, e tárgykörben alkotó írórt tart számon.⁹ Számos regénynek készült magyar nyelvű fordítása is – közéjük tartozik Farkas Ferenc (1785–1848 után) Az éjnek diadalma a’vagy a’ tündér lelkek rövid történetek az igazság szájából. (Pest, 1808) című munkája, mely Samuel Christoph Wagener (1763–1845) *Die Gespenster. Kurze Erzählungen aus dem Reiche der Wahrheit* című, 1797-ben Berlinben, majd egy évvel később Bécsben is megjelent regénye nyomán készült.¹⁰

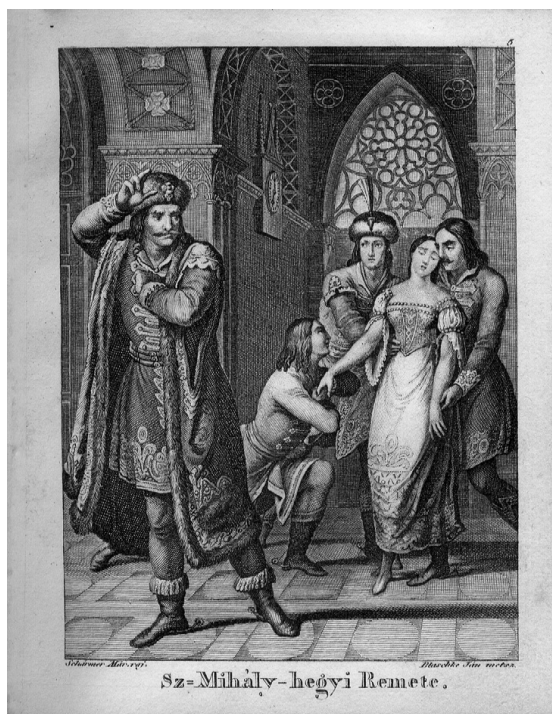
Ez a népszerű kultúra – úgy tűnik – éppúgy több, különböző jellegű, műfajú médiumon keresztül került a rétegzett, tagolt közönséghez, mint a XVII. századi lovagregények. Szemléletes példáit adják ezeknek a különböző befogadói rétegeket megcélzó, mégis egymás hatását erősítő mediális törekvéseknek azok az esetek, amikor népszerű lovag-, és szellemregényekből a megjelenés után szinte azonnal színdarabot vagy operát írtak, s ezeket be is mutatták, majd a rövidített történetet, esetleg csak a történethez készített illusztrációkat széles körben terjesztett kalendáriumokban is közzétették. Ezt a gyakorlatot folytatta egy bécsi női kalendárium¹¹ szerkesztője, aki kiadványa több évfolyamának hónapképein középkori témájú színdarabok, szellem- és lovagregények jeleneteit mutatta be. A kiadó 1796-

ban Christian Heinrich Spieß (1755–1799)¹² *Der Alte Ueberall und Nirgend* (1792) című szellemtörténetéhez (*Geistergeschichte*) vagy a regényből Karl Friedrich Hensler (1759–1825) osztrák színházigazgató és színdarabíró által készített, a bécsi Wallishausser kiadónál 1796-ban könyv alakban is megjelent színdarabot illusztráló tizenkét hónapképet tett közzé.¹³ Az 1797. évi *Wiener Damenkalender* Spieß *Die zwölf schlafenden Jungfrauen. Eine Geister-Geschichte* (Leipzig, 1795) című regényét illusztrálta, oly frissen követve az eseményeket, hogy 1797. október 12-én volt a bécsi Theater in der Leopoldstadtban annak a regényből készült operának az ősbemutatója, melyet Karl Friedrich Hensler szövegkönyve alapján Wenzel Müller (1767–1835) zeneszerző komponált. 1798-ban a kalendárium meg is előzte a darab színházi megjelenését: Spieß *Die Löwenritter. Eine Geschichte aus dem dreyzehnten Jahrhundert* (Leipzig, [1794–1795]) című regényéhez készített tizenkét metszetet közölt, míg a mű Karl Friedrich Hensler szövegére Ferdinand August Kauer (1751–1831) zenéjével készített színdarab változatának bécsi bemutatója – szintén a leopoldstadti színházban – csupán 1799. szeptember 5-én volt. Az 1799. évi *Damenkalender*ben Spieß *Die Reisen und Abentheuer des Ritters Benno von Elsenburg im Jahr 1225. Eine höchst wunderbare und doch keine Geistergeschichte I–III* (Leipzig, 1795–1796) című könyvéhez készült illusztrációkat találunk.

A korabeli színlapok szerint a népszerű külföldi lovag-, és szellemregények színpadi változatait a hazai színtársulatok előadásaiban is nagyon hamar megtekinthette a közönség.¹⁴ Spieß *Der Alte Ueberall* [...] című darabját 1795-ben és 1800-ban Pesten és Budán,¹⁵

4. kép.

5. kép.

*Die Zwölf schlafenden Jungfrauen*jét pedig 1800-ban Pesten adták elő.¹⁶ 1795-ben a pesti és a budai közönség láthatta Johann Nepomuk Kalchberg (1765–1827) lovagregényeinek (*Die deutschen Ritter in Accon, Wülfing von Stubenberg*) színpadi változatait is.¹⁷

A szellem- és lovagregények népszerűsége tehát a XVIII–XIX. század fordulóján rendkívül nagy volt. S ezzel összefüggésben jelentős volt a száma a korban keletkezett gótizáló könyvillusztrációknak is: erre következtethetünk például abból, hogy a pozsonyi származású, bécsi akadémiai tanulmányai után a császárvárosban letelepedett, magyarországi, ausztriai és németországi kiadók által egyaránt sokat foglalkoztatott Blaschke János (1770–1833) rézmetsző 1794 és 1800 között készített lapjai közül több mint negyven ábrázolt gótikus architektúrát.¹⁸ Ezek többsége középkori lovagregényeket vagy novellákat, illetve ezek rövid kivonatait tartalmazó kalendáriumokat, zsebkönyveket illusztrált, s néhány gótizáló metszettel találkozunk az 1804-ben Pesten megjelent *Taschenbuch für edle Herzen* Blaschke által készített illusztrációi között is.¹⁹

Gótikus templom előtt játszódó jelenetet találunk Kazinczy Marmontel-fordításában, s több verseskötet, illetve vallásos kiadvány illusztrációján szerepel gótikus épület.²⁰ Gótikus épületbelsőben (!) ábrázolta a metsző I. (Nagy) Károly (742–814) frank császárt.²¹

Gótizáló elemekkel a középkorban játszódó színpadi művek díszletein is találkozhatott a korabeli hazai és külföldi színházlátogató. Középkori várat ábrázoló színpadi díszletterv található a soproni jezsuiták XVIII. század elejéről származó díszletalbumában,²² s a XVIII–XIX. század fordulójáról, illetve a XIX. század első év-

tizedeiből hazai gyűjteményekben fennmaradt díszlettervek között is számos olyat találunk, melyen gótikus építészeti elemek szerepelnek.²³ Josef Platzer színházi festő (1750–1806) gótikus architektúrájú börtönt,²⁴ munkatársa, a padovai származású, Bécsben is tevékenykedő Lorenzo Sacchetti (1759–1835 után) a herceg Lobkovitz család kastélyszínházába gótikus csarnokot („Sala Gottica per il P: Lobkovitz”), más megrendelésekre gótikus termet és dísztermet ábrázoló díszlettervet készített.²⁵ A feltehetően a XVIII. század utolsó harmadában tevékenykedő J. Mandl a középkori és az orientalizáló stíluselemeket keverte egy gótizáló török palota udvarát ábrázoló díszlettervén,²⁶ egy ismeretlen olasz művésztől pedig egy valószínűleg 1800 körülről származó, „barokkos térkonceptiójú, empire és gótizáló elemeket felhasználó” összefüggő tervegyüttes maradt ránk, melynek lapjai között gótizáló kupolacsarnok, „architektonikus nyitott csarnok gótizáló elemekkel”, „kartusokkal díszített, gótizáló kettős hídarchitektúra, háttérben gótikus emlékoszloppal és középületekkel”, illetve „kolonáddal övezett gótizáló emlékmű architektúra, háttérben gótizáló épületekkel” található.²⁷ Carl Maurer (XVIII. század második fele – 1843 után) nyugat-magyarországi díszítőfestő, díszlettervező gótizáló terveket (köztük egy gótizáló szobát íróasztallal), egy ismeretlen osztrák művész pedig gótizáló csarnokot ábrázoló lapokat készített.²⁸ A pesti Német Színházban játszott lovagdráma jelenetképét örökölte meg az 1830-as években Vasquez Károly litográfiája: a gótikus lovagvár előtt két lovag vív.²⁹

A gótizáló könyvillusztrációk száma az 1810–1820-as években újra megnövekedett: August Gottlieb Meißner (1753–1807), August von Kotzebue (1761–1819), Johann Nepomuk Kalchberg Bécsben kiadott munkái közül elsősorban a történeti regényeket – s nem csak a középkorban játszódókat – díszítették gótikus épületeket, várakat, templombelsőket bemutató lapok.³⁰ Gyakran találunk gótizáló illusztrációkat a történeti regéket, mondákat közreadó kiadványokban, a középkori történeti eseményeket bemutató irodalmi almanachokban (a hazaiakban és a külföldiekben egyaránt³¹), illetve vallási témájú kiadványokban.³² Gótikus architektúrájú fülkében könyvet tartó, illetve olvasó nőalakok díszítették Joseph von Hormayr (1782–1848) és Mednyánszky Alajos (1784–1844) történeti zsebkönyve első és hátsó borítóját.³³

Úgy vélem, hogy az egyéni megrendelésű (tehát nem templom vagy középület) korai építészeti gótizálásnál³⁴ a lovagregények divatja és a gótizáló könyvillusztrációk is befolyásolhatták a hazai és a külföldi megrendelőket. Csáky Emánuel (1763–1825) hotkóci kertjébe 1800 körül gótikus lovagvárat építtetett, s egy középkori lovagvár utánzataként építtette fel 1799 és 1835 között II. Ferenc (1768–1835) császár a laxenburgi Franzensburgot. A számos korabeli kertben feltűnő gótizáló épületek, mint a vidékies, rusztikus környezet és életérzés kife-

jezői kapcsolódhattak a népszerű kultúrában divatos, de a legelőkelőbbek által is olvasott³⁵ lovagregények középkorias világához és az ezzel adekvát gótikus építészeti formakincshez. Az építészeti stílus népszerűségére utal, hogy „gótizálásra” a korabeli hazai költészetben is találunk példát: „Pompás volt a’ Templom mind kívül, mind belől; Oszlopos tornáczok keríték kétfelől. / Élő sziklán állott vén fundamentoma, Mellyet szörnyű terhe ’s alkotmánya nyoma. Formája Gothika, és olyan volt pontban, Mint a’ Káptalannak temploma Pozsonban.” – írta Csokonai Vitéz Mihály a *A Haza’ Templomának örömnappa* című versében.³⁶

Képjegyzék

1. kép: Ludvig MAILLARD – BLASCHKE János: Címlapelőzők. In: [GLEICH, Joseph Alois]: *Die Wanderungen des Ritters Eckberts von Klausentheil. Scenen aus der Geister und Vorwelt vom Verfasser des schwarzen Ritters*. Krems. 1798.
2. kép: BLASCHKE János: Címlapelőzők. Rézmetszet. In: [GLEICH, Joseph Alois]: *Die Zwillinge vom Wolfsberge. Eine Geschichte aus den Zeiten des dreyszigjährigen Krieges. Vom Verfasser des schwarzen Ritters*. Berlin, 1800.
3. kép: Josef PLATZER: Színházi díszletterv. Rézmetszet. In: *Theater Dekorationen nach den Original Skizzen des k. k. Hof Theatermaler Josef Platzer radiert und verlegt von Norbert BITTNER*. Wien, 1816. 22. kép.
4. kép: BLASCHKE János: Veronika von Dessenitz. Címlapelőzők. Rézmetszet. In: J. Ritter v. KALCHBERG’s *sämmtliche Werke*. I–IX. Wien, 1816–1817. 8. kötet.
5. kép: Martin SCHÄRMER – BLASCHKE János: Szent Mihály-hegyi remete. Könyvillusztáció. Rézmetszet. In: *Aurora Hazai Almanach*. Szerk. KISFALUDY Károly. 1823. 5. kép.

Jegyzetek

- 1 KOMÁRIK Dénes: *A korai gótizálás Magyarországon*. In: *Művészet és felvilágosodás. Művészettörténeti tanulmányok*. Szerk. ZÁDOR Anna, SZABOLCSI Hedvig. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978. 233–236.; JÁVOR Anna: *A klasszicista oltárkép Hesz János Mihály életművében*. Ars Hungarica, IX. (1981) 2. sz. 222. Az 1820-as évek gótizáló környezetben játszódó jeleneteket ábrázoló almanach-illusztációiról ld. SINKÓ Katalin: *A profán történeti festészet Bécsben és Pest-Budán 1830–1870 között*. Művészettörténeti Értesítő, XXXV. (1986) 3–4. sz. 112.; VESZPRÉMI Nóra: *Kísértetek a végtelen rónán. A magyar romantika rettenetes hagyománya*. In: *XIX. Nemzet és művészet. Kép és önkép*. Kiállítási katalógus. Szerk.: KIRÁLY Erzsébet, RÓKA Enikő, VESZPRÉMI Nóra. Budapest, Magyar Nemzeti Ga-

léria, 2010. 150–153. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai)

- 2 HADLEY, Michael: *The Undiscovered Genre. A Search for the German Gothic Novel*. Bern, Peter Lang, 1978; WATT, James: *Contesting the Gothic. Fiction, Genre and Cultural Conflict 1764–1832*. Cambridge, Cambridge University Press, 1999; GAMER, Michael: *Romanticism and the Gothic. Genre, Reception and Canon Formation*. Cambridge, Cambridge University Press, 2002.
- 3 Dr. SZINNYEI Ferenc: *Novellairodalmunk Jósikáig*. Irodalomtörténeti Közlemények, XXI. (1911) 1. sz. 15–31, 143–169; GYÖRGY Lajos: *A magyar regény előzményei*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1941. 135–148; MAY István: *A magyar heroikus regény története*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1985.
- 4 SZINNYEI, 1911. 17.
- 5 THALMANN, Marianne: *Der Trivialroman des 18. Jahrhunderts und der romantische Roman. Ein Beitrag zur Entwicklungsgeschichte der Geheimbundmystik*. Berlin, E. Ebering, 1923.
- 6 Legújabb: NUTZ, Walter – GENAU, Katharina – SCHLÖGELL, Volker: *Trivialliteratur und Popularkultur*. Wiesbaden, Westdeutscher Verlag, 1999; HÖRZER, Birgit: *Trivialliteratur für Frauen. Die Almanache und Taschenbücher des 18. und 19. Jahrhunderts*. Graz, Universitätsbibliothek Graz, 1999; *Einführung in die Trivialliteratur*. Szerk. SZENDI Zoltán. Budapest, Bölcsész Konzorcium, 2006.
- 7 CAVALLO, Guglielmo – CHARTIER, Roger: *Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban*. Budapest, Balassi Kiadó, 2000. 308–309.
- 8 [GLEICH, Joseph Alois]: *Udo der Stählerne oder die Ruinen von Drudenstein [...] Eine Wundergeschichte aus dem dreyzehnten Jahrhunderte*. Wien, 1799; [Uő.]: *Wallrab von Schreckenhorn oder das Todtenmahl um Mitternacht. Eine Wundergeschichte aus dem vierzehnten Jahrhunderte*. [Wien, Leipzig] 1799; [Uő.]: *Die beyden Spencer oder die Bruder der Todtengruft*. Wien, 1800.
- 9 GYÖRGY, 1941. 135.
- 10 GYÖRGY, 1941. 153, 371–372.
- 11 *Wiener Damenkalender zum Nutzen und Vergnügen [...]*. Wien. Im Verlag bey Christoph Peter Rehm.
- 12 *Christian Heinrich Spieß: Biographien der Selbstmörder. Eine Auswahl*. Hrsg. von KOŠENINA, Alexander. Göttingen, Wallstein Verlag, 2005; KOŠENINA, Alexander: *Schiller und die Tradition der (kriminal) psychologischen Fallgeschichte bei Goethe, Meißner, Moritz und Spieß*. In: *Friedrich Schiller und Europa: Ästhetik, Politik, Geschichte*. Hrsg. STAŠKOVÁ, Alice. Heidelberg, Winter, 2007. 119–139.
- 13 *Wiener Damenkalender zum Nutzen und Vergnügen auf das Jahr 1796*. Wien.

- 14 GYÖRGY Eszter: *Magyar nyelvű színlapok katalógusa. 1790–1837.* Kézirat.; *Theaterbibliothek und Spielplan der deutschen Theater in Pest und Ofen zwischen 1770–1850.* Bearb. Hedvig BELITSKA-SCHOLTZ und Olga SOMORJAI et al. Budapest, Argumentum, 1995; *Magyarország bibliográfiája 1712–1860. VIII. Függetl. Hazai, XVIII. századi színlapok, gyászjelentések és szentképek bibliográfiája.* Szerk. V. ECSÉDY Judit. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1991.
- 15 V. ECSÉDY, 1991. 59, 72, 105, 118.
- 16 V. ECSÉDY, 1991. 121.
- 17 V. ECSÉDY, 1991. 62, 106, 107.
- 18 A gótikus architektúrák, épületbelsők Daniel Chodowiecki metszetein is az 1780–1790-es években szaporodnak meg, elsősorban a történeti illusztrációkon, illetve a történeti tárgyú regényekhez és drámákhoz készített lapokon. *Daniel Nikolaus Chodowiecki. Das druckgraphische Werk.* Hrsg. Jens-Heiner BAUER. Hannover, Galerie J. Bauer, 1982. 51, 82, 92, 108, 116, 200, 220, 251, 252, 257, 296.
- 19 Gótikus teremben játszódik egy hazai női kalendárium jelenete is. (Pogóis Aszszony, egy nemes Hazafiné.) *Magyar Dámák Kalendárioma 1812. Új Esztendei Ajándékul a' szép Nem számára.* [Szerk. HORVÁT István] Pozsony. 8. kép.
- 20 KAZINCZYNAK fordított egyveleg írásai. *Első kötet.* Széphalom, Abaújban, 1808. 145.; *Gedichte von J. G. von SALIS.* Neueste Auflage. Wien, 1815; *Friedrich KIND's Gedichte.* Neueste Auflage. Wien, 1816. stb.
- 21 *Kurze allgemeine Weltgeschichte. Nach Beck, Eichhorn und J. B. Schütz, mit vorzüglicher Rücksicht auf Studierende bearbeitet von dem Professor Johann GENERSICH.* Wien, 1812. II.
- 22 KERESZTURY Dezső – STAUD Géza – FÜLÖP Zoltán: *A magyar opera- és balettszcenika.* Budapest, Magvető Kiadó, 1975. 68.
- 23 BELITSKA-SCHOLTZ Hedvig – BERCZELI A. Károlyné: *Barokk, klasszicista és romantikus díszlettervek Magyarországon.* Budapest, Magyar Színházi Intézet, 1976.
- 24 *Theater Dekorationen nach den Original Skizzen des k. k. Hof Theaternaler Josef Platzer radiert und verlegt von Norbert BITTNER.* Wien, 1816; BELITSKA-SCHOLTZ, 1976. 20. Kat. 36. 1810 körül, papír, toll, akvarell. OSzK, ltsz.: 1970/650. KF 4. Antikizáló, orientalizáló és egyiptizáló díszlettervek mellett számos gótizálót találunk Bittner 1818-ban Bécsben megjelentetett kiadványában is, melyben Anton de Pian színházi festő díszletterveiről készített száz metszetet adott közre. *Theater Decorationen nach den Original Skizzen K – K. Hof Theater Mahlers Anton de Pian gestochen und verlegt von Norbert BITTNER.* Wien, 1818.
- 25 BELITSKA-SCHOLTZ, 1976. 24. (Kat. 45) Szépművészeti Múzeum, ltsz.: 59.15.; 25. Kat. 48. Szépművészeti Múzeum, ltsz.: 59.23.; 25. (Kat. 49) Szépművészeti Múzeum, ltsz.: 59.30.; 26. Kat. 54. „A troppai [Opava] színház faldíszítésének terve”. Troppau 1805. Hátoldalon: „[...] Sala Gottica Prosp. 2 Tellari 8.” „Stanza gottica con tre porte Prosp. 1. Tellari 6.” Szépművészeti Múzeum, ltsz.: 59.46.
- 26 BELITSKA-SCHOLTZ, 1976. 41. Kat. 112. OSzK, ltsz.: 1970/633. KF 12; BELITSKA-SCHOLTZ Hedvig: *Török palota udvarának díszletterve.* In: *Művészet Magyarországon 1780–1830.* Szerk. SZABOLCSI Hedvig, GALAVICS Géza. Budapest, MTA Művészettörténeti Kutató Csoport, 1980. 261. (Kat. 241)
- 27 BELITSKA-SCHOLTZ, 1976. 63–64. Kat. 165–168. OSzK, ltsz.: 1955/9641, KF 44.; 1955/9635, KF 45.; 1955/9638, KF 46.; 1955/9639, KF 47. Ld. még: Ismeretlen osztrák művész: „179. Gótikus rozetta és párkányzat terve. 1800 k.” OSzK, ltsz. 1970/624. KE 30. BELITSKA-SCHOLTZ, 1976. 67.
- 28 BELITSKA-SCHOLTZ, 1976. 53. Kat. 135–138, 68. Kat. 182. OSzK, ltsz.: 1970/608, KF 54; KERESZTURY, 1975. 87.; BELITSKA-SCHOLTZ Hedvig: *Színházi díszlet.* In: *Művészet Magyarországon 1980.* 261–265.
- 29 *Színháztörténeti képek könyv.* Szerk. BELITSKA-SCHOLTZ Hedvig, RAJNAI Edit, SOMORJAI Olga. Budapest, Osiris Kiadó, 2005. 30–31. Felirata: „A német játékszin belsőjének tekintete.”
- 30 *Preußens ältere Geschichte.* Von August von KOTZEBUE. Hamburg, 1811. 32. rész; A.[ugust] G.[ottlieb] MEISSNERS *sämmtliche Werke.* Wien, 1814. 21. rész; J. Ritter v. KALCHBERG's *sämmtliche Werke.* Wien, 1817. 8. kötet stb.
- 31 [KISFALUDY Sándor]: *Regék a' magyar elő-időből.* Budán, 1807; [HORMAYR, Joseph Freyherr von]: *Taschenbuch für die vaterländische Geschichte.* Wien, 1811. 174.; *Hesperidenhain der Romantik. Eine Auswahl von Romanzen, Balladen, Sagen und Legenden.* Gesammelt von Christoph KUFFNER. Wien, 1818.; *Aurora Hazai Almanach* (1823) Kiadá KISFALUDY Károly (Második év.); *Aurora Hazai Almanach* Kiadá KISFALUDY Károly 1824.; *Fortuna. Ein Taschenbuch für das Jahr 1831.* Wien. (212–213.), stb. A hazai gótizáló almanachillusztrációkhoz vö.: VESZPRÉMI, 2010. 150–153.
- 32 Gótizáló motívumok láthatók Joseph Axmann (1793–1873) gótikus kápolnában imádkozó fiatal nőt ábrázoló címlapelőzéke ornamentális keretdíszén. *La voie du salut ou prières journalières, recueillies des pères de l'église et des meilleurs auteurs de nos temps par l'Abbe Baron de ZAIGUELIUS [...].* A Vienne en Autriche chez Joseph Riedl Editeur-Relieur. [1821]. Axmann gótizáló metszetének variánsa szerepel a kiadvány német nyelvű változatában is. *Der Weg zum Heil, oder tägliche Gebethe aus den Kirchenvätern gesammelt von Joseph Ulrich Georg ZAIGUELIUS.* Wien, bey Heinrich Buchholz. é. n. [1823].

- 33 *Taschenbuch für die vaterländische Geschichte*. Wien, 1822.
- 34 Újabban ld.: GALAVICS Géza: *Gothusok az angol-kertben. Kazinczy Hotkócon*. Enigma, XVI. (2009) 61. sz. 141–161.
- 35 Erre utalnak legalábbis a Csáky-Erdődy házaspár XVIII. század végi könyvtárának lajstromai. GRANASZTÓI Olga: *Francia könyvek magyar olvasói. A tiltott irodalom fogadtatása Magyarországon 1770–1810*. Budapest, Universitas Kiadó, 2009, 227. „[E]gy bizonyos szint felett már értelmetlenné válik hagyományos kategóriák szerint működő, populáris kultúráról beszélni, hiszen ugyanazok a hálózatok, amelyek a...populárisként emlegetett kiadvá-
- nyokat terjesztik, valódi és komoly tudást hordozó tankönyvekkel, sőt tudományos művekkel is foglalkoznak. A populáris könyv fokozatos szerepváltozásának legszembetűnőbb jellemzője éppen a különböző kulturális (és részben társadalmi) kategóriák átjárhatósága.” BARBIER, Frédéric – LAVENIR, Catherine Bertho: *A média története Diderot-tól az internetig*. Budapest, Osiris Kiadó, 2004. 121.
- 36 PORKOLÁB Tibor: *Panteonizáció a XIX. századi magyar irodalomban*. (PhD értekezés, Miskolci Egyetem BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola) Miskolc, 2004. 9; Uő. *A „Dicsőség-temploma”-képzet és a bárdköltészeti szerephagyomány*. Irodalomtörténeti Közlemények, CVI. (2002) 1–2. sz. 113.

Gothic Architectural Elements in Book Illustrations at the End of the 18th Century and the Beginning of the 19th

The appearance of the architecture of the Gothic Revival in images in the third quarter of the 18th century has been studied by Hungarian art historians, whose study has focused primarily on wall paintings, high reliefs, and panel paintings. Further extended research would be rewarding in the case of illustrations in chivalric romances and ghost stories, as they were extremely popular at the end of the 18th century and beginning of the 19th in Europe. Publications in this genre were circulated in great numbers, and a wide range of literary circles mediated the motifs.

Hungarian readers became familiar with them in the early short stories and novels, the illustrations of which presented, alongside national, folk and Oriental themes, the Medieval world of knights; book sellers in Pest, Pressburg (Bratislava, Slovakia), Kassa (Košice, Slovakia) and other places sold similar literary works, which had been published in great quantities in lands in which German was spoken. This aspect of popular culture was thus mediated to the highly variegated audience through many differing genres, as had once been the case with 17th century chivalric romances.

There are expressive examples of ways in which mediating trends that targeted different audiences furthered one another's reception; for example, some

popular chivalric or ghost novels were almost simultaneously transcribed for theatrical or musical works and presented to the public, and the abridged stories and illustrations were widely circulated in calendars. For example, the editor of a calendar for women at the beginning of the 19th century in Vienna presented scenes from plays, chivalric and ghost romances on the monthly tablets in his publication for years. The contemporary playbills show that the theatrical adaptations of popular foreign chivalric and ghost novels were presented to the public very quickly. Consequently, the chivalric and ghost novels were extremely popular at the end of the 18th century and the beginning of the 19th, and a considerable number of Gothic book illustrations were done during the period. Surviving notes, sketches, and plans show that the stage sceneries of plays set in the Middle Ages picture Gothic elements for the theatregoers. The number of book illustrations that imitated elements of Gothic design increased again in the first two decades of the 18th century; they often appeared in publications of historical legends, tales, religious themes and literary almanacs in Hungary and other countries. Further research is needed to disclose the influence of the fashion of chivalric novels and gothic illustrations on local and foreign contractors and how those motifs determined neo-Gothic architecture commissioned by private persons (churches and public buildings excluded).